

МЕТОДОЛОГІЯ ІСТОРІЇ, ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

DOI 10.32626/2309-2254.2020-30.82-100

УДК 001:061:94+908:378.4(477.43-21) «1995/2020»

Лев Баженов

В ІМ'Я УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ ТА ПОДІЛЛЕЗНАВСТВА. ДО 25-РІЧЧЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРУ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ПОДІЛЛЯ ІНСТИТУТУ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ НАН УКРАЇНИ ПРИ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

Баженов Лев. В ім'я української історичної науки та поділлєзнавства. До 25-річчя діяльності Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка. На основі документів поточного архіву Центру дослідження історії Поділля, наукової літератури, присвяченій діяльності та використанню власного досвіду з керування його роботою у статті розглянуто і проаналізовано три головні етапи функціонування установи на історичному факультеті Кам'янець-Подільського педінституту (нині – національний університет) від часу створення 1 червня 1995 і до кінця 2019 років. Характеризуються початки праці Центру, які припали на 1995-2000 рр. і пов'язані з його формуванням, становленням і утвердженням у Подільському регіоні та перші результати науково-дослідної, науково-методичної і видавничої роботи на ниві історичного краєзнавства і поділлєзнавства. Розглядається другий етап подвижництва Центру (2001-2012), коли установа мала обласне бюджетне фінансування і діяла як державно-наукова й досягла найвищих показників своєї творчої праці і зайняла авангардні позиції в краєзнавчому русі Хмельниччини і Вінниччини та в історико-регіональних дослідженнях. Висвітлюється заключний етап роботи Центру (2012-2019), коли він знову перейшов на громадсько-наукові засади функціонування. Тим не менше, його почесними і дійсними членами та співробітниками здійснено майже 200 окремих поділлєзнавчих видань, налагоджена тісна співпраця з вищими навчальними та загальноосвітніми навчальними закладами, державними історико-культурними заповідниками, музеями, бібліотеками, краєзнавчими товариствами та інституціями, що дозволило Центру зберегти свої позиції у регіоні і реалізовувати важливі державні і обласні наукові програми і проекти з історичної регіоналістики та краєзнавства, з належними показниками прийти до відзначення в 2020 році свого 25-річчя.

Ключові слова: Поділля, Центр дослідження історії Поділля, історичне краєзнавство, регіоналістика, поділлєзнавство, науково-дослідна праця, науково-методична робота, видання, історіографія, етапи діяльності.

Баженов Лев. Во имя украинской исторической науки и подольского краеведения. К 25-летию деятельности Центра исследования истории Подолья Института истории Украины НАН Украины при Каменец-Подольском национальном университете имени Ивана Огиенко. На основании изучения текущего архива Центра

исследования истории Подолии, научной литературы, посвященной деятельности и использования собственного опыта по руководству его работой в статье рассмотрено и проанализировано три главных этапа функционирования институции, которая учреждена на историческом факультете Каменец-Подольского пединститута (ныне национальный университет) от начала создания 1 июня 1995 и до конца 2019 годов. Характеризуются первые годы работы Центра, которые припали на 1995-2000 гг. и связаны с его формированием, становлением и утверждением в Подольском регионе, и первые результаты научно-исследовательской, научно-методической и издательской работы на поприще исторического краеведения и подольеведения. Рассматривается второй этап подвижничества Центра (2001-2012), когда он имел областное бюджетное финансирование и действовал как государственно-научная институция и достигла высоких показателей своего творческого труда и заняла авангардные позиции в краеведческом движении Хмельниччины и Винниччины в историко-региональных исследованиях. Освещается заключительный этап работы Центра (2012-2019), когда он снова перешел на общественно-научные основы функционирования. Тем не менее, его почетными и действительными членами и сотрудниками также осуществлено почти 200 отдельных подольеведческих изданий, налажено тесное сотрудничество с высшими учебными и общеобразовательными учебными заведениями, государственными историко-культурными заповедниками, музеями, библиотеками, краеведческими обществами и институциями Подолии и других регионов Украины, что позволило Центру сохранить свои позиции в регионе и реализовать важные государственные и областные научные программы и проекты по исторической регионалистике и краеведению, с хорошими результатами подготовиться к празднованию в 2020 году своего 25-летия.

Ключевые слова: Подолия, Центр исследования истории Подолии, историческое краеведение, регионалистика, подольеведение, научно-исследовательская, научно-методическая работа, издания, историография, этапы деятельности.

З постановням незалежної демократичної Української держави і бурхливим її національно-культурним відродженням виникла гостра потреба подолати глибоку кризу вітчизняної історичної науки, породженої радянською тоталітарною системою та ідеологією, визначити шляхи підняття її престижу та перебудови в контексті національних інтересів і створення об'єктивної історичної правди про минуле і сучасність України та її народу.

Все це призвело до структурних змін у діяльності Інституту історії України НАН України. Серед низки інноваційних реформ цього закладу був взятий на озброєння проект тоді ще молодого директора установи академіка НАН України Валерія Смолія. Суть проекту полягала в тому, щоб Інститут історії України у своїй діяльності налагодив тісну співпрацю з вченими-істориками закладів вищої освіти, науковцями і краєзнавцями регіонів України з тим, щоб активізувати, збагатити і координувати спільні всеукраїнські і регіональні історичні дослідження згідно з новими концептуальними та теоретико-методологічними засадами й, таким чином, вивести вітчизняну історичну науку на якісно новий рівень розвитку.

За проектом В. Смолія, у 1995 році Інститут історії України заснував 10 регіональних науково-дослідних центрів при закладах вищої освіти, які б своєю

творчою діяльністю охопили б всю територію України. З-поміж цих науково-громадських інституцій 1 червня 1995 року спільним наказом директора В. Смоля та ректора Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту професора А. Копилова на історичному факультеті педвишу був утворений Центр дослідження історії Поділля установ-співзасновників, якому судилося ось уже 25 років гідно служити в ім'я української історичної науки і поділлєзнавства¹.

За часи свого функціонування Центр дослідження історії Поділля знайшов широке відображення у монографіях його керманічів Л.В. Баженова², С.Д. Гальчака³, В.С. Прокопчука^{4, 5}, «Студіях Кам'янець-Подільського Центру дослідження історії Поділля»⁶, наукових журналах^{7, 8}, наукових збірниках^{9, 10} багатьох публікаціях у періодиці й, таким чином, набув визнання в науковому, освітньому і культурному просторі України. В цьому матеріалі ми ставимо за мету підсумувати пройдений шлях Центром дослідження історії від своїх витоків до сьогодення та визначити його творчий доробок і внесок у розвиток наукового поділлєзнавства.

За 25 років діяльності Центр дослідження історії Поділля, який діє на статутних засадах 1995 і 2001 років, затверджених установами-засновниками, пройшов три головні етапи свого становлення і розвитку: 1) від 1995 – до початку 2001 рр., коли він діяв як науково-громадська інституція; 2) від травня 2001 – по липень 2012 рр., коли завдяки фінансуванню його роботи із обласного бюджету функціонував як державно-наукова; 3) від 2012 і до 2020 рр. – знову працює як науково-громадська.

Перший етап роботи Центру дослідження історії Поділля був часом свого формування і становлення, утвердження позицій у науковому житті й краєзнавчому русі Хмельницької та Вінницької областей, визначення напрямів, пріоритетів і потреб історико-регіональних досліджень в умовах реформування української історичної науки, об'єднання навколо себе активу соратників-поділлєзнавців (дійсних і почесних членів Центру). В цей період Центр став організовувати свої перші міжнародні, всеукраїнські, регіональні науково-краєзнавчі та практичні конференції, симпозіуми, круглі столи, підготовку і видання під власним грифом та рекомендаціями вченої ради до друку наукових і науково-популярних праць, наукових збірників, збірників документів і матеріалів, путівників, навчальних посібників, перевидань раритетної літератури з історичної регіоналістики і краєзнавства Поділля.

Оскільки Центр не мав цільового фінансування, то він, крім визначеного установами-засновниками громадського штату правління (дирекції) та вченої ради, прийняв до свого складу у 1995-1996 рр. 4 почесних та 42 дійсних членів з числа вчених, освітян і краєзнавців, а вже станом на 2000 р. налічував 16 почесних і майже 100 дійсних членів з числа відомих дослідників Поділля як з Хмельниччини й Вінниччини, так і майже зі всіх регіонів України, в тому

числі зарубіжних учених з Польщі, Словаччини, Німеччини, Канади, Росії та Японії¹¹, яким були вручені членські посвідчення встановленого зразка. Таким чином, Центр почав діяти як науково-громадська установа та, водночас, як науково-громадське товариство, що значно розширило можливості його праці.

В контексті розбудови цієї інституції, у жовтні 1999 р. було засновано першу філію – Теофіпольський відділ Центру дослідження історії Поділля та Південно-Східної Волині у складі 10 осіб місцевих краєзнавців. Її очолив відомий краєзнавець України, почесний професор кафедри історії України Кам'янець-Подільського педінституту І.А. Стасюк (1929-2009)¹². За десять років діяльності ця філія та її завідувач видали до 20 солідних краєзнавчих книг про Теофіпольщину, з помірних яких чільне місце в історіографії регіону посіли «Трагічні долі репресованих теофіпольців (реабілітовані історією)» (2000, т. 1-2), «Історія Теофіпольщини. Історичний нарис і збірник документів» (2003, 2007, т. 1-2), «Історія міст і сіл Теофіпольщини» (2005-2007) та ін. З 2009 р. науковцям і подвижникам краєзнавства щорічно вручається обласна Премія імені Івана Стасюка в галузі створення історії міст і сіл Хмельниччини¹³.

Важливим підґрунтям для розвитку поділлязнавчих досліджень у контексті новітніх теоретико-методологічних засад історичної науки відіграли видані монографії керівників Центру Л.В. Баженова «Історичне краєзнавство Правобережної України XIX – початку XX ст.» (1995) та В.С. Прокопчука «Краєзнавство на Поділлі: історія і сучасність» (1995; 2013), а також книги членів правління Центру доктора історичних наук, професора М.Г. Кукурудзяка «Історико-краєзнавчий нарис села Кременчуки Красилівського району», кандидатів історичних наук, доцентів І.В. Рибак «Зіньків в історії Поділля», М.Б. Петрова «Вірмени на Поділлі» (всі вийшли у 1995 р.). Ці видання визначили напрями досліджень Центру на перспективу, стали підтримкою діяльності новоствореної установи.

У вересні та жовтні 1995 року Центр дослідження історії Поділля виступив організатором проведення потужних всеукраїнського наукового симпозіуму «Поділля і Волинь у контексті українського національного відродження», присвяченого 400-річчю від дня народження Богдана Хмельницького (в його роботі взяло участь 115 науковців і краєзнавців зі всіх регіонів України¹⁴), та всеукраїнської VIII Подільської наукової історико-краєзнавчої конференції, у серпні 1996 року представники історичного факультету та Центру Л.В. Баженов, І.С. Винокур, С.В. Трубочанінов, М.Б. Петров, В.С. Степанков, І.В. Рибак були задіяні в організації і проведенні науково-практичної конференції «Меджибіж: 850 років історії», а в листопаді 1996 року у м. Могилів-Подільському – Першої Могилів-Подільської історико-краєзнавчої конференції, які завершилися виданням солідних наукових збірників за результатами їх роботи]. Водночас Центр виступив співорганізатором першої (1998) та другої (2000) всеукраїнських науково-краєзнавчих конференцій

«Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій». Відтоді ці науково-краєзнавчі зібрання періодично проводяться Центром до сьогодні, які фактично визначають етапи розбудови краєзнавчого руху та історико-поділезнавчих досліджень. Центр взяв саму активну участь в проведенні 23-24 червня 1999 року міжнародної наукової конференції «Поляки на Хмельниччині: погляд крізь віки», яка налічувала 150 учених, краєзнавців зі всіх областей України та Польщі, з яких було 22 дійсних членів Центру. За матеріалами конференції видано однойменний науковий збірник обсягом 40,0 друкованих аркушів¹⁵.

Запам'яталася участь Центру в організації і проведенні у вересні 1997 року всеукраїнського семінару-практикуму «Гуманітарні аспекти краєзнавчого руху в Україні», який зібрав переважно відповідальних за краєзнавчу і науково-дослідну роботу станцій юних туристів, центрів туризму і краєзнавства учнівської молоді. Центр дослідження історії Поділля тут сформував історичну секцію, на якій Л.В. Баженов виголосив доповідь «Історичні аспекти розвитку краєзнавчої роботи в Україні». В ході конференції її поважні учасники голова Всеукраїнської спілки краєзнавців, академік П.Т. Тронько, завідувач відділу Інституту історії України доктор історичних наук Ю.А. Пінчук, його колега доктор історичних наук, професор Є.М. Склярєнко та інші відомі вчені відвідали офіс Центру, познайомилися з його роботою, виданою поділезнавчою літературою. З цього часу патріарх українського краєзнавства П.Т. Тронько став прихильно ставитися до установи, співпрацювати з нею і всіляко підтримувати.

Загалом до 2000 року Центр виступив співорганізатором 12 міжнародних, всеукраїнських і регіональних науково-краєзнавчих конференцій та симпозіумів з виданням збірників за матеріалами їх роботи. Водночас було видано 8 наукових монографій, 10 книг, 11 наукових збірників, 5 навчальних посібників поділезнавчого спрямування, Центр взяв активну участь з 1995 року у виданні серійного науково-краєзнавчого збірника-альманаха «Хмельниччина: Дивокрай»¹⁶. 1998 року у світ вийшов перший збірник науково-краєзнавчих праць у двох томах «Освіта, наука і культура на Поділлі» (видано до 2019 р. 25 томів), який став головним науковим фаховим виданням з історичного краєзнавства в Україні й накопичив на своїх шпальтах колосальний поділезнавчий матеріал, котрий став важливим підґрунтям української історичної науки і національного краєзнавства. Його ініціатором створення і незмінним відповідальним редактором усіх томів є один з керманців Центру дослідження історії Поділля, академік НАН ВО України, доктор історичних наук, професор кафедри історії України Національного університету імені Івана Огієнка, Почесний краєзнавець України О.М. Завальнюк.

Загалом у створенні та розгортанні діяльності Центру дослідження історії Поділля у 1995-2000 рр. відіграли почесні та дійсні члени директор

Інституту історії України НАН України академік В.А. Смолій, ректор педінституту професор А.О. Копилов, відомі вчені-поділезнавці цього ж вишу О.М. Завальнюк, А.Г. Філінюк, І.С. Винокур, М.Г. Кукурудзяк, С.В. Трубчанінов, М.Б. Петров, І.В. Рибак, А.Ф. Гуцал, В.С. Лозовий та інші, а також М.І. Алещенко, В.А. Нестеренко (Подільська аграрно-технічна академія), С.Е. Баженова, В.М. Вінюкова (Кам'янець-Подільський історичний музей-заповідник), В.С. Прокопчук (м. Дунаївці), І.А. Стасюк (сmt. Теофіполь), П.Я. Слободянюк, А.В. Сваричевський, В.П. Мацько, Є.Д. Назаренко, Ю.І. Блажевич й інші (м. Хмельницький), В.Г. Берковський (м. Славута), П.С. Григорчук (м. Вінниця), В.В. Войтович (м. Могилів-Подільський) тощо. У цей період Центр активно співпрацював з своїми почесними членами професором Феліком Кіриком (м. Краків), автором проекту створення і видання двох томів польською мовою «Кам'янець-Подільський. Студії з історії міста і регіону» (2000, т. 1)¹⁷, авторами яких виступили також члени Центру, та професором Хоккайдського університету Комікатою Мацузато (Японія), дослідником історії Правобережної України XIX століття¹⁸.

Запам'яталася зустріч у Центрі з професором Хоккайдського університету Комікатою Мацузато, який працював над документами у Кам'янець-Подільському міському державному архіві. Він вразив присутніх вільною розмовною українською мовою. З'ясувалося, що він досліджує історію селянства Правобережної України, в тому числі Поділля, у XIX – на початку XX ст. Цього вченого зацікавили проблеми селянства України та її регіонів. Сторони провели дискусію щодо розвитку історичної регіоналістики і краєзнавства в обох країнах на сучасному етапі. Японський учений визнав, що ці галузі знаходяться на вищому рівні поступу в Україні, погодився, щоб його обрали дійсним членом Центру, став надсилати йому власні опубліковані в США, Японії і Росії праці з своєї теми дослідження. Через два роки, у вересні 2002 року на історичному факультеті та в Центрі з'явився професор-докторант університету у м. Акіта Такесі Муцумура (Японія), науковим керівником якого виступав професор К. Мацузато і допоміг йому з науковим відрядженням до Кам'янця-Подільського. Т. Мацумура опрацьовував матеріали місцевого державного архіву, Центру та університетської наукової бібліотеки з історії селянства Поділля у першій половині XIX ст. та його антипоміщицьку боротьбу за свої права.¹⁹

З часу створення Центру дослідження історії Поділля він був пов'язаний з навчальним і науково-дослідним процесами на історичному факультеті рідного вишу, забезпечуючи викладання краєзнавчих дисциплін та організовуючи наукові дослідження викладачів і студентів в галузі історичної регіоналістики і поділезнавства. Водночас він став осередком науково-методичної допомоги в цій галузі у написанні аспірантами і здобувачами дисертаційних, а для студентів – конкурсних та дипломних робіт, для старшокласників – творчих праць до

олімпіад та в системі Хмельницького відділення МАН. За п'ять років діяльності Центру до нього звернулися з консультаціями та іншою допомогою 10 аспірантів, 23 студентів-дипломників не тільки з рідного історичного факультету, але й Київського, Чернівецького національних університетів, Вінницького державного педагогічного університету, а також десятки вчителів історії та старшокласників²⁰. Водночас, співробітники Центру С.Е. Баженова, Е.М. Зваричук, О.Л. Баженов, О.М. Кошель, В.Л. Логвіна, В.А. Нестеренко, В.В. Малий, Ю.В. Телячий та інші за цей період здобули наукову ступінь кандидата історичних наук, або підготували до захисту кандидатські дисертації з поділезнавчої тематики.²¹

У червні-вересні 2000 року відбулися в Києві, на Вінниччині і Хмельниччині урочисті засідання активу Центру, публікації в наукових виданнях та часописах, присвячені п'ятиріччю діяльності установи, які засвідчили той факт, що ця інституція відбулася і утвердилася в областях Поділля й стала провідною в науковому краєзнавстві регіону. Результати діяльності Центру за п'ятиріччя діяльності проаналізовані і оприлюднені на шпальтах «Українського історичного журналу»²², у «Матеріалах X Подільської історико-краєзнавчої конференції»²³ та інших виданнях. Визнанням заслуг Центру в краєзнавчому русі та регіональних дослідженнях стало нагородження в ці роки Хмельницькою обласною премією в галузі історико-краєзнавчих досліджень імені Юхима Січинського його дійсних членів В.С. Винокура, В.С. Прокопчука, Л.В. Баженова та ін.²⁴

Другий етап роботи Центру дослідження історії Поділля (2001-2012 рр.), який став «зоряним» часом діяльності та найбільших його звершень, започаткувався від часу публікації 23 січня 2001 р. Указу Президента України «Про заходи щодо підтримки краєзнавчого руху в Україні», в якому надавалася державна підтримка роботі центрів регіональних досліджень. Відповідно до цього Указу Хмельницька облдержадміністрація з травня 2001 року забезпечила фінансування введених штатних наукових посад Центру через обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, який приєднався до установ-співзасновників Центру дослідження історії Поділля. На Центр було покладено брати організаторську та науково-редакторську участь у виконанні по Хмельниччині державної «Програми розвитку краєзнавства до 2010 року», створення історико-меморіальних томів «Книга Пам'яті України. Хмельницька область» (1995-1997, т. 1-10), «Зводу пам'яток історії та культури. Хмельницька область», «Реабалітовані історією. Хмельницька область», «Книга Скорботи України. Хмельницька область», «Освіта, наука і культура на Поділлі» та ін., сприяти інтенсифікації краєзнавчого руху та поділезнавчих досліджень, а також забезпечити освіту регіону навчальними посібниками та методичною літературою з історії рідного краю.²⁵

З 2001 року відбулася структурна перебудова Центру дослідження історії Поділля. Зокрема, президія правління установи фактично була перетворена на

кафедру, де працювали шість штатних наукових співробітників на ставку та 0,5 ставки окладу, яка вела щомісячно протокольні засідання і координувала всю діяльність Центру. В її складі структурно виокремилися: науково-дослідний сектор історії Поділля (завідувач – д.і.н., провідний науковий співробітник, професор Л.В. Баженов); сектор методології, теорії і практики історичного краєзнавства (д.і.н., професор В.С.Прокопчук); науково-методичний сектор історії краю (к.і.н., професор І.В. Рибак); сектор історії культури Поділля (д.і.н., старший науковий співробітник С.Е. Баженова), сектор історії міст і сіл (к.і.н., науковий співробітник, доцент А.О. Михайлик) та сектор бібліографії історії та історіографії Поділля. В структурі Центру створилися і активно діють до сьогодні з 1 лютого 2005 року Хмельницький міський відділ Центру дослідження історії Поділля та Південно-Східної Волині (завідувач – к.і.н., старший науковий співробітник, доцент А.М. Трембіцький), з 2006 року – Вінницька філія нашого Центру (директор – д.і.н., провідний науковий співробітник С.Д. Гальчак), з 2008 року – Центр Мархоцькознавства (м. Хмельницький, с. Миньківці Дунаєвецького району) (завідувач – відомий краєзнавець В.А. Захар'єв), з 2009 року – потужний осередок у Державному історико-культурному заповіднику «Межибіж» (керівник – директор закладу О.Г. Погорілець) та інші. Водночас Центр спирався на наукову діяльність своїх 24 почесних і 148 дійсних членів з числа вчених і краєзнавців з усіх регіонів України і зарубіжжя, які займаються історичним поділлязнавством.²⁶

Крім установ-засновників Центру дослідження історії Поділля, провідну роль в його розбудові, підтримці і захисту інтересів відіграв Герой України, патріарх українського краєзнавства, голова ВСК-НСКУ, академік П.Т. Тронько (1915-2011). Завдяки цьому в роки з 2001 – до середини 2012 рр. Центр дослідження історії Поділля став авторитетним і провідним у розвитку наукових досліджень і краєзнавчого руху в регіоні і за цей час діяльності здобув найбільш вагомих творчих досягнень. Доказом є той факт, що в ці роки державно-наукова установа Центр дослідження історії Поділля була організатором, причетна до видань 54 монографій, 122 наукових і науково-популярних книг, 76 наукових збірників, у тому числі 16 томів збірника «Освіта, наука і культура на Поділлі», 20 збірників документів і матеріалів, 15 передруків раритетної краєзнавчої літератури, 12 навчальних посібників, періодичних науково-краєзнавчих випусків «Хмельниччина: Дивокрай» (2004-2009), «Краєзнавець Хмельниччини» (з 2009 р.), «Наукові записки Центру Мархоцькознавства» (з 2009 р.), а також до захисту 20 поділлязнавчих докторських та кандидатських дисертацій, до проведення 102 міжнародних, всеукраїнських та регіональних конференцій, симпозіумів і круглих столів. Понад 50 відсотків цих надбань належить власне Центру та його філіям і осередкам, що діють на Хмельниччині, більше 40 відсотків – Вінницькій філії Центру, яка потужно розбудувалася і досить плідно працює на стежі дослідження історії Східного Поділля.²⁷

Найбільш вартісним стало видання під грифом Центру семитомника відомого нинішнього генерала-історика, радника РНБО України М.В. Ковалю «Довготривала фортифікація на теренах України напередодні та під час Другої світової війни: міфи і реалії» (2011-2012), шеститомника за проектом і авторством П.Я. Слободянюка та співавторством дійсних членів установи «Місцеве самоврядування Хмельницької області: нариси історії місцевих громад» (2003-2004), двотомника І.А. Стасюка «Історія міст і сіл Теофіпольського району» (2005, т. 1-2), монографій В.С. Прокопчука «Історичне краєзнавство Правобережної України 30-х років ХХ – початку ХХІ ст.» (2005), «Інституціоналізація краєзнавчого руху Правобережної України 20-х років ХХ – початку ХХІ ст.» (2009), С.Д. Гальчака «Розвиток краєзнавства у Східному Поділлі: ХІХ – поч. ХХІ ст.» (2011), О. Білецької «Поділля на зламі ХІV-ХV ст.» (2004), С.Е. Баженової «Юзеф Антоній Ролле» (2001, 2002), А.М. Трембіцького «Євфимій Сіцінський (1859-1937)» (2009), М.Б. Петрова «Історична топографія Кам'янця-Подільського кінця ХVІІ-ХVІІІ ст.» (2008), О.М. Завальнюка «Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1921)» (2006), книг О.В. Будзея «Вулицями міста Кам'янця-Подільського» (2005), С.М. Єсюніна «Вулиці міста Хмельницького» (2005), шести книг М.Н. Дороша «Битва на Синій Воді 1362 року» (2010-2012), присвячених 650-річчю визволення Поділля від монголо-татарського іґа та чимало інших, які значно розширили різноаспектність наукового вивчення і популяризації історії Поділля.²⁸

З-поміж наукових зібрань за організаційною і науковою участю Центру дослідження історії Поділля варто виокремити проведення ХІ, ХІІ, ХІІІ Подільських наукових історико-краєзнавчих конференцій (2004-2010), І-ІІІ всеукраїнських конференцій «Місто Хмельницький в контексті України», ІІ-го Міжнародного наукового конгресу українських істориків «Українська історична наука на сучасному етапі розвитку» (м. Кам'янець-Подільський, 17-18 вересня 2003 р.), І-ІІІ міжнародних науково-практичних конференцій «Кам'янець-Подільський в контексті українсько-європейських зв'язків: історія і сучасність» (м. Кам'янець-Подільський, 2003, 2005, 2010), міжнародного наукового симпозиуму «Поляки на Поділлі: історія і сучасність» (м. Кам'янець-Подільський, 31 травня – 2 червня 2002 р.), всеукраїнської науково-методичної конференції «Історичне краєзнавство України: здобутки, проблеми, перспективи» (м. Кам'янець-Подільський, 17-18 жовтня 2002 р.), всеукраїнської науково-культурологічної конференції «Проблеми етнології, фольклористики, мистецтвознавства Поділля та Південно-Східної Волині» (м. Кам'янець-Подільський, 18-19 червня 2002 р.) та інших, які завершилися виданнями наукових збірників за матеріалами своєї роботи і відіграли важливу роль в розбудові і консолідації краєзнавчого руху в Україні та на Поділлі.²⁹

Запам'яталося проведення на базі Центру дослідження історії Поділля міжнародного наукового симпозіуму «Володимир Січинський – історик, мистецтвознавець, архітектор, педагог України і української діаспори», присвяченого 100-річчю видатного вітчизняного вченого (м. Кам'янець-Подільський, 5-6 липня 2004 р.). До його організації долучилися Українське історичне товариство (США, Канада, Європа, Україна), Пряшівський університет (Словаччина) і Наукове товариство Шевченка та ін. Керували роботою симпозіуму, який зібрав 42 січинськознавців з Києва, Львова, Кишинєва (Молдова), Пряшева і Свидника (Словаччина) тощо, його співголови закордонний академік НАН України, професор, голова НТШ у Словаччині Микола Мушинка, проректор з наукової роботи Кам'янець-Подільського державного університету Анатолій Філінюк та директор Центру дослідження історії Поділля Лев Баженов. На засіданнях симпозіуму відбулося широке обговорення проблем дослідження життя, багатогранності творчості, педагогічної та громадсько-політичної діяльності Володимира Січинського в ім'я України.³⁰ З цього часу розвиток січинськознавства став пріоритетним в діяльності Центру. За рекомендаціями учасників симпозіуму у вересні 2004 року вчена рада Кам'янець-Подільського державного університету, відзначаючи заслуги в галузі дослідження історії України, в тому числі Поділля, присвоїла академікові Миколі Мушинці почесне звання професора свого закладу. Водночас його було обрано почесним членом Центру дослідження історії Поділля³¹.

Центр здійснював у 2001-2012 рр. підготовку та видання методичної літератури з історії рідного краю для вищої і загальної освіти на Поділлі. Для цього проведено низку всеукраїнських та обласних науково-методичних конференцій «Історичне краєзнавство в системі освіти Поділля: здобутки, проблеми, перспективи», впроваджені в загальну освіту Хмельниччини навчальні посібники І.В. Рибак «Хмельниччина. Рідний край в контексті історії України» (2002, 2007, 2010), В.С. Прокопчука «Учнівська дослідна робота» (2006), «Шкільне краєзнавство» (2011), Ю.А. Хоптяра «Етнологія» та ін.

Інституція надавала фахову науково-методичну краєзнавцям, аспірантам, магістрантам, студентам, учням – членам Малої академії наук України, які виконували поділезнавчі дослідження. Серед них понад 20 аспірантів і здобувачів стали кандидатами історичних наук, а відомі подвижники Центру С.Е. Баженова, С.Д. Гальчак, О.М. Завальнюк, В.С. Лозовий, Л.Л. Місінкевич, В.С. Прокопчук, стали в 2008-2012 рр. докторами історичних наук, професорами.

У жовтні 2005 року в Кам'янець-Подільському державному університеті відбулася урочиста наукова конференція, присвячена 10-річчю заснування та діяльності Центру дослідження історії Поділля, під час роботи якої відбулося широке обговорення функціонування та творчі надбання цієї установи, на яку прибули поділезнавці з усіх регіонів України та керівники установ-засновників.

18 діячів і подвижників Центру були нагороджені Почесними грамотами і Грамотами, Подяками Інституту історії України НАН України, ректоратів рідного університету, Вінницького державного педагогічного університету та Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, відбулася презентація виданих до цього ювілею книги Л.В. Баженова «Місто Кам'янець-Подільський – центр історичної регіоналістики Поділля XIX – початку XX ст.» (2005) та наукового збірника «Студії Кам'янець-Подільського Центру дослідження історії Поділля» (2005, т. 1), в яких широко, докладно описано й узагальнено роботу Центру за 10 років діяльності та його почесних і дійсних членів, вміщена бібліографія їх публікацій. У червні 2010 року установа відзначила своє 15-річчя, а його результати достатньо проаналізовані і підсумовані у книзі С.Д. Гальчака,³² біобібліографічних покажчиках «Календар знаменних і пам'ятних дат Хмельниччини на 2010 рік» (2009),³³ в матеріалах XI Подільської наукової історико-краєзнавчої конференції,³⁴ у покажчику «Історичне краєзнавство і проблеми регіональної історії Правобережної України (наукова школа професора Л.В. Баженова)» (2011)³⁵ та інших виданнях.

Співробітники Центру дослідження історії Поділля з 2001 р. активно співпрацювали і зріднилися з колективом Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, цілком ввійшли в його структуру, а їх керівника було введено до складу вченої ради цього закладу. Вони допомагали організовувати всеукраїнські і регіональні науково-методичні конференції, наради і семінари для потреб освіти, видавали посібники і підручники з історії рідного краю для школи, брали участь у проведенні конкурсів учнівських наукових робіт з історії та краєзнавства в системі Хмельницького відділення МАН, викладали на курсах підвищення кваліфікації вчителів історії цього інституту й, таким чином, суттєво впливали на розвиток шкільного краєзнавства, підвищували якісний рівень науково-дослідної і науково-методичної діяльності закладу.

3 липня 2012 року фінансування штатних посад співробітників Центру дослідження історії Поділля було припинено, а обласний інститут післядипломної педагогічної освіти вийшов зі складу установ-засновників Центру дослідження Поділля, що повернуло установу на громадсько-наукові засади функціонування. Настав третій, заключний, період діяльності Центру дослідження Поділля, який триває до сьогодні.

Проте нагромаджений з 1995 року досвід роботи Центру та сформований сталий актив його подвижників – почесних і дійсних членів, підтримка з боку установ-засновників Інституту історії України, Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка та правління Національної спілки краєзнавців України, потужна творча діяльність Вінницької філії Центру, співпраця з ДІКЗ «Межибіж» та іншими своїми осередками – забезпечили подальшу його активну науково-дослідну, методичну та видавничу діяльність,

зберегли його лідерство в краєзнавчому русі подільських областей. Мало того, з жовтня 2008 року і до сьогодні Центр дослідження історії Поділля відіграв значну позитивну роль у розбудові Хмельницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України, більшість його почесних і дійсних членів стали членами НСКУ, керівники Центру професори Л.В. Баженов і С.Д. Гальчак очолили відповідно Хмельницьку і Вінницьку обласні організації НСКУ. Отже, Центр дослідження історії Поділля став надійною опорою у розбудові обласних Спілок краєзнавців, надав у розпорядження президії Хмельницької обласної організації НСКУ свій офіс у м. Кам'янці-Подільському та його технічні можливості, координує спільні щорічні плани роботи, разом видає науково-краєзнавчі збірники «Краєзнавець Хмельниччини» (2010-2019, вип. 1-10), у м. Хмельницькому – «Хмельницькі краєзнавчі студії» (2014-2019, вип. 1-22), «Наукові записки Центру Мархоцькознавства» (2009-2018, т. 1-9) та ін., взяв участь у розробці нового проекту обласної «Програми розвитку краєзнавства в Хмельницькій області до 2020 р.», яка затверджена сесією обласної ради 26 грудня 2014 року, тощо.

За період з липня 2012 до кінця грудня 2019 рр. за участю та рекомендаціями до друку Центру дослідження історії Поділля видано 20 монографій, 92 книги, 50 наукових збірників, 19 збірників документів і матеріалів, проведено 82 міжнародних, всеукраїнських і регіональних наукових конференцій, симпозіумів, круглих столів, читань й захищено дійсними членами установи 4 докторських (А.Г. Філінюк, С.В. Маркова, М.П. Олійник, О.Б. Комарніцький) та 6 кандидатських дисертацій, присвячених різним аспектам історії та культури Поділля-Хмельниччини.³⁶

Серед наукових подільських монографій і книг цього періоду заслуговують на увагу видання подвижників Центру дослідження історії Поділля С.Д. Гальчака «Розвиток краєзнавства у Східному Поділлі: ХІХ – поч. ХХІ ст.» (вид. 2-е, 2013), «Ратна слава Вінниччини» (2015), «Жіноче обличчя війни: вінничанки на захисті Вітчизни» (2015), «Друга світова війна на Поділлі (1939-1945)» (2018), В.С. Прокопчука «Краєзнавство на Поділлі: історія і сучасність» (2014), «Дунаєвеччина: край і люди» (2013), В.П. Рекрута «Іполит Зборовський (1875-1937): на перехресті двох епох» (2014), О.А. Бакальця «Скарби Барської землі Поділля ХІV-ХХІVІІІ ст.» (2017), П.Я. Слободянюка «Енергетика Поділля: історія і сучасність» (2013), А.Г. Філінюка «Правобережна Україна наприкінці ХХІVІІІ – на початку ХІХ ст.» (2013), С.М. Єсюніна «Міста Поділля у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.» (2015), В.А. Захар'єва і С.М. Шпаковського «Замки і фортеці з-понад Кучманського шляху» (2015) та «Замки, фортеці, пізнiosередньовічні укріплення Хмельницької області», (2017), С.В. Маркової «Суспільні та політичні трансформації в українському селі в контексті формування тоталітарної системи 1917-1933 рр.» (2015), І.П. Русого та інших співавторів «Старосинявщина в історії та документах» (2017), Ю.І. Блажевича

«Нариси історії православ'я Хмельниччини» (2017), А.В. Сварчевського «Подільська Голгофа ХХ століття» (2016), Л.В. Баженова і В.Л. Задорожнюк «Володимир Січинський і Україна» (2017), А.М. Трембіцького і К.В. Завальнюка «Отаман Яків Шепель» (2016), Л.А. Іваневич «Кость Широцький (1886-1919): науковець, просвітник, педагог» (2016), О.М. Завальнюка «Подільські науковці й освітяни: звершення в ім'я України» (2016) та чимало інших, які є серйозним внеском у розвиток вітчизняної історичної науки та поділлезнавства.³⁷

З-поміж виданих за останнє п'ятиріччя збірників документів і матеріалів, до яких безпосередньо причетний Центр дослідження історії Поділля, варто віднести видання за участю активного свого члена, голову ради директорів центральних державних архівів України, кандидата історичних наук В.Г. Берковського, наукова творчість якого пов'язана з Хмельниччиною. Йому належать упорядкування документів з фондів центральних і Державного архіву Хмельницької області таких збірників, як «Націоналістичний рух опору на півночі Хмельниччини (1943-1948)» (2016), «Колективізація та голодомор на Славутчині 1928-1933 рр.» (2013), «Славута. Заснування і походження» (2012) та інші, а також автора-упорядника збірника С.Д. Гальчака «У лещатах «нового порядку»: населення Вінниччини під нацистським окупаційним режимом» (2013), автора-упорядника книги-альбому документів і матеріалів О.А. Бакальця «Скарби Поділля ХІV – середини ХVІІ ст.» (2017), упорядників видання О.М. Кошеля, В.С. Прокопчука і І.О. Старенького «Постаті в листах: епістолярій Юхима Сіцінського» (2014) тощо. Варто також відзначити подвижницьку діяльність О.М. Завальнюка в упорядкуванні разом з працівниками Державного архіву Хмельницької області В.Г. Байдичем, В.В. Галатиром, Ю.В. Олійником серії капітальних збірників документів і матеріалів з історії Другої світової війни на Хмельниччині, опубліковані у 2012-2018 рр.³⁸

Серед навчальних посібників, які підготовлені і видані дійсними членами Центру за останнє п'ятиріччя, варто віднести видрукувані для потреб студентів ВНЗ О.М. Завальнюка «Новітня історія України» (2012), С.В. Трубочанінова «Історична географія України» та «Історіографія проблем Української революції 1917-1921 рр.», О.Л. Баженова «Історія первісного суспільства» (2015), С.Е. Баженової «Екскурсологія», Ю.А. Хоптяра «Наукова інформація в архівній справі» (2016) та ін. Зазначимо, що керівники Центру Л.В. Баженов та В.С. Прокопчук є співавторами підручника для вишів «Основи краєзнавства» (Харків, 2015, друге вид., 2016). Загальноосвітня школа Хмельниччини досі послуговується підручником з грифом Міністерства освіти і науки України І.В. Рибак «Хмельниччина. Історія рідного краю» (2010).

Значним досягненням Центру стали участь в організації та проведенні ХІV (2014) та ювілейної ХV (2017) всеукраїнських Подільських наукових історико-краєзнавчих конференцій, приурочених відповідно до 200-річчя від дня

народження Т.Г. Шевченка та 100-річчю Української революції 1917-1921 рр., II-XIX всеукраїнських науково-краєзнавчих конференцій «Меджибіж в історико-культурній спадщині України» (2009-2019), двох всеукраїнських науково-краєзнавчих конференцій «Хмельниччина в контексті історії України» (2012, 2017 рр.), присвячених відповідно 75-ти і 80-річчю утворення Хмельницької області, п'ятої та шостої всеукраїнських науково-краєзнавчих конференцій «Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій» (2013, 2018), всеукраїнських конференцій «Славутчина та Правобережна Україна в історії України» (2014, 2017), «Вінковеччина в історії Поділля» (2015, 2019) та чимало інших. Водночас, на Вінниччині Центр дослідження історії Поділля та його обласна філія організували проведення III-ї (2014) і IV-ї (2016) міжнародних науково-практичних конференцій «Барська земля Поділля: європейська спадщина та перспективи сталого розвитку», IV-VI Могилів-Подільських, перших Тиврівської, Хмельницької, Чернівецької, Шаргородської, двох Мурованокуриловецьких всеукраїнських науково-краєзнавчих конференцій (2014-2019), міжнародних наукових конференцій у Вінниці «Вірмени на Поділлі» (2016 й ін.³⁹ Усі названі зібрання завершилися виданнями і презентаціями наукових збірників за результатами їх роботи, які суттєво поповнили бібліотеку «Подоліку». З іншого боку, всі ці зібрання є постійним місцем спілкування та обміну досвідом творчої праці, апробацією своїх пошуків та досліджень, зрештою, слугують для згуртування всієї науково-краєзнавчої спільноти навколо нагальних проблем поділлязнавства та позитивно впливають на діяльність краєзнавчих інституцій і товариств, в тому числі Центру дослідження історії Поділля.

Сьогодні Центр дослідження історії Поділля дієво співпрацює з обласною організацією Національної спілки краєзнавців України та іншими краєзнавчими товариствами, що функціонують на Вінниччині та Хмельниччині, підтримує зв'язки з історичними факультетами і науковцями майже всіх вишів України, Варшавським університетом (Польща), Пряшівським університетом (Словаччина), з Хоккайдським університетом (Японія), університетом у Торонто (Канада) та ін. Зокрема, в 2019 р в результаті співпраці Центру дослідження історії Поділля, його Вінницької філії та Інституту голокосту в Росії у Нью-Йорку для потреб населення США було здійснено фундаментальне суто англomовне видання вінницьких краєзнавців Г. Потупчика та І. Кацапа про масові знищення євреїв нацистськими окупантами на Східному Поділлі, в так званій Трансністрії у 1941-1944 рр.⁴⁰

У 2019 р., підтримуючи реформи децентралізації адміністративно-територіальної системи на рівні районів України та створення об'єднаних територіальних громад, організував і провів 2 серпня потужну регіональну науково-краєзнавчу конференцію на базі Дунаєвської селищної ОТГ з виданням солідного наукового збірника матеріалів за результатами роботи

зібрання⁴¹ та презентацією книги дійсними членами Центру В.С. Прокопчуком і А.І. Камінською «Селище Дунаївці в сузір'ї громад»⁴² А 1 листопада цього ж року така ж конференція була проведена в Китайгородській ОТГ Кам'янець-Подільського району, що на Хмельниччині. Це нова стратегія діяльності Центру дослідження історії Поділля.

Варто констатувати, що перехід Центру дослідження історії Поділля під час заключного етапу діяльності на громадсько-наукові засади, ліквідація його штатних посад наукових співробітників, припинення державного бюджетного фінансування та мінімальна науково-технічна і матеріальна допомога установ-засновників Інституту історії України НАН України і Національного університету імені Івана Огієнка негативно позначилися на всій роботі установи. Практично Центр тепер не спроможний здійснювати самостійні великі наукові цільові завдання, програми і проекти, займатися видавничою роботою. Все це призвело до зниження кількісних показників результатів науково-дослідної, науково-методичної і видавничої праці за останнє п'ятиріччя. Тим не менше, Центр дослідження історії Поділля, перейшовши цілком на співпрацю у виконанні своїх планів з відомствами, іншими вишами, державними історико-культурними заповідниками та музеями, краєзнавчими структурами і товариствами, зі спонсорами, а головне, спираючись на ініціативу і підтримку своїх почесних і дійсних членів, які переважно за власні кошти створюють і видають наукові, науково-популярні та науково-методичні поділлязнавчі праці, станом на сьогодні зберігає свої позиції і займає авангардну роль в історико-регіональних дослідженнях і краєзнавчому русі на Хмельниччині та Вінниччині.

Беззаперечним доказом цього є той факт, що за час з 1 червня 1995 по 1 січня 2018 рр. під грифом, рекомендаціями або рецензуванням Центру, його почесними і дійсними членами, штатними і позаштатними науковими співробітниками опубліковано для потреб регіональної історії України та поділлязнавства 508 окремих видань, у тому числі 79 монографій, 222 наукових і науково-популярних книг, брошур, альбомів, довідників, покажчиків й путівників, 137 наукових збірників праць та матеріалів конференцій, симпозіумів, круглих столів та тематичних, 27 збірників документів і матеріалів, 22 книги перевидань раритетної краєзнавчої літератури, 20 навчальних підручників і посібників для вищої і загальноосвітньої школи, а також за участю Центру проведено 196 міжнародних, всеукраїнських, регіональних наукових конференцій, симпозіумів, круглих столів і читань, дійсними членами Центру захищено 15 докторських та 20 кандидатських дисертацій, пов'язаних з регіональною історією України.

Таку величезну творчу спадщину, пов'язану з діяльністю Центру дослідження історії Поділля, не можливо ні замовчувати, ні ігнорувати. Вона, ґрунтовно, поповнивши бібліотеку Подоліку, сьогодні і на перспективу потужно працює

на вітчизняну історичну науку, освіту і культуру України та поділлєзнавство, визначає подальші кроки історико-регіональних досліджень краю.

Проте позбавлений належної державної підтримки Центр сьогодні поступово втрачає свої позиції в краєзнавчому русі в умовах розбудови і зрослої конкуренції на тлі регіональних досліджень та видавництва краєзнавчої літератури всіх вищих навчальних закладів й новоутворених краєзнавчих структур (обласні організації НСКУ, Державні архіви Вінниччини і Хмельниччини, національні та державні заповідники й музеї), які для цього мають більші можливості. Виходом з такого становища було б перетворення Центру дослідження історії Поділля в державний науково-дослідний інститут поділлєзнавства з утворенням відповідних наукових відділів із затвердженими штатами наукових співробітників, бюджетним фінансуванням. Такий би інститут, з одного боку, став би дієвим координатором усіх наукових досліджень та видавництва поділлєзнавчої літератури, а з другого, – забезпечував би якісне виконання державних і обласних програм з підтримки краєзнавства, реалізацію масштабних програм і проєктів зі створення та видання багатотомних «Енциклопедії Поділля», «Історії міст і сіл України. Хмельницька і Вінницька області» у новій редакції, «Зводу пам'яток історії та культури України. Хмельницька область», фундаментальних монографічних книг, належних підручників і посібників для потреб освіти тощо.

Однак ми усвідомлюємо, що така реорганізація Центру можлива тільки в умовах покращення економіки України й настання миру. Тому він буде працювати поки у своєму статусі громадсько-наукової установи до кращих часів, робити все можливе, щоб і надалі займати належне місце в наукових дослідженнях та краєзнавчому русі регіону, прийти з гідними показниками діяльності до відзначення свого 25-річчя у червні 2020 р.

Примітки:

¹ Наказ про заснування Центру від 1 червня 1995 р. //Поточний архів Центру дослідження історії Поділля, папка І; Баженов Л.В. Створення Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАНУ у Кам'янці-Подільському //Укр. іст. журн. 1997. № 2. С. 147-148.

² Баженов Л.В. *Alma mater* подільського краєзнавства (Місто Кам'янець-Подільський – центр історичної регіоналістики XIX – початку XXI ст.). Кам'янець-Подільський, 2005. С. 170-254.

³ Гальчак С.Д. *Розвиток краєзнавства у Східному Поділлі: XIX – поч. XXI ст.* Вид. 2-е, випр. і доп. Вінниця, 2013. 660 с.

⁴ Прокопчук В.С. *Інституціоналізація краєзнавчого руху Правобережної України 20-х років XX – початку XXI ст.* Кам'янець-Подільський, 2009. 600 с.

⁵ Прокопчук В.С. *Краєзнавство на Поділлі: історія і сучасність.* Кам'янець-Подільський, 2014, 330 с.

⁶ Студії Кам'янець-Подільського Центру дослідження історії Поділля: наук. зб. – Кам'янець-Подільський, 2005. С. 4-75.

⁷ Баженов Л.В. П'ятиріччя Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України // Укр. іст. журн. 2001. № 2. С. 154-157.

⁸ Баженов Л.В. Центр дослідження історії Поділля в Кам'янці-Подільському // Краєзнавство: наук. журнал. Київ, 2005. № 1-4. С. 31-34.

⁹ Баженов Л.В. Про діяльність Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті // Регіональна історія України: зб. наук. ст. Київ: Ін-т історії України НАНУ, 2008. Вип. 2. С. 291-296.

¹⁰ Баженов Л.В. Центр дослідження історії Поділля і бібліотеки Хмельниччини // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство. Кам'янець-Подільський, 2010. Вип. 2. С. 503-508.

¹¹ Списки почесних і дійсних членів Центру дослідження історії Поділля станом на 2000 рік // Поточний архів Центру дослідження історії Поділля, папка 1.

¹² Папка «Теопільський відділ Центру дослідження історії Поділля та Південно-Східної Волині (1999-2009) // Поточний архів Центру дослідження історії Поділля,

¹³ Про премію Хмельницької обласної організації НСКУ за створення історії міст і сіл Хмельницької області імені Івана Стасюка // Краєзнавець Хмельниччини: науково-краєзн. зб. Кам'янець-Подільський, 2010. Вип. 1. С. 3-4.

¹⁴ Програма Всеукраїнського наукового симпозиуму «Поділля і Волинь у контексті українського національного відродження. До 400-річчя від дня народження Богдана Хмельницького». М. Кам'янець-Подільський, 22-23 вересня 1995 р. Кам'янець-Подільський, 1995. 16 с.

¹⁵ Звіти про роботу Центру дослідження історії Поділля за 1995-2000 рр. // Поточний архів Центру дослідження історії Поділля, папка 2, звіти Центру.

¹⁶ Там само.

¹⁷ Баженов Л.В. Alma mater подільського краєзнавства. С. 189.

¹⁸ Kamieniec Podolski. Studia z dziejow miasta i regionu /pod red. Feliksa Kiryka. Krakow, 2000. T. 1. 500 s.

¹⁹ Баженов Л.В. Стаття японського історика про селянство Поділля першої половини XIX ст. //Хмельниччина : Дивокрай: всеукр. науково-краєзн. зб. Кам'янець-Подільський, 2004. № 1-2. С. 41-44.

²⁰ Папка «Науково-методична робота Центру досл

²¹ Звіти про роботу Центру дослідження історії Поділля за 1995-2000 рр. //Поточний архів Центру дослідження історії Поділля, папка 2, звіти Центру.

²² Баженов Л.В. П'ятиріччя Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України. С. 154-157.

²³ Л.В. Баженов. Перші п'ять років діяльності Центру дослідження історії Поділля // Матеріали X-ї Подільської історико-краєзнавчої конференції. Кам'янець-Подільський, 2010. С. 22-25.

²⁴ Лауреати обласних премій Хмельниччини. Біобібліографічний покажчик. Хмельницький, 2004. 64 с.

²⁵ Баженов Л.В. Alma mater подільського краєзнавства. С. 196-197.

²⁶ Там само. С. 332-341

²⁷ Звіти про роботу Центру дослідження історії Поділля за 2001-2012 рр. // Поточний архів Центру дослідження історії Поділля, папка 2.

²⁸ Там само.

²⁹ Там само.

³⁰ Див.: Володимир Січинський – історик, мистецтвознавець, архітектор, педагог України і української діаспори (До 110-річчя видатного українського вченого).

Збірник наукових праць /редкол.: О.М. Завальнюк (голова), Л.В. Баженов (наук. ред.), М. Мушинка та ін. Кам'янець-Подільський, 2005. 140 с.

³¹ Баженов Л.В. Alma mater подільського краєзнавства. С.234-235.

³² Гальчак С.Д. Регіонаознавча інституція Східного Поділля: Вінницька філія Центру дослідження історії Поділля (2006 – поч. 2010 рр.). Вінниця, 2010. 160 с.

³³ Баженов Л.В. 10 років Центру дослідження історії Поділля при Кам'янець-Подільському національному університеті // Календар знаменних і пам'ятних дат Хмельниччини на 2005 рік: рек.-бібліограф. покажчик. – Хмельницький, 2004. С. 40-43.

³⁴ Баженов Л.В. До 10-річчя Центру дослідження історії Поділля при Кам'янець-Подільському національному університеті // Матеріали XI Подільської історико-краєзнавчої конференції. Кам'янець-Подільський, 2010. С. 14-18.

³⁵ «Історичне краєзнавство і проблеми регіональної історії Правобережної України (наукова школа професора Л.В. Баженова: біобібліографічний покажчик. Кам'янець-Подільський, 2011. 204 с. (Наукові школи університету, вип. 12).

³⁶ Звіти про роботу Центру дослідження історії Поділля за 2012-2017 рр. //Поточний архів Центру дослідження історії Поділля, папка 4.

³⁷ Там само.

³⁸ Там само.

³⁹ Там само.

⁴⁰ Gregori Pogonchik, Izzia Katsap. The bleeding wound Holocaust in Transnistria 1941-1944. Vinnitsia: LLC “Mercury-Podillia”, 2019. 556 p.

⁴¹ Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій. Селищу Дунаївці – 105. Збірник науково-краєзнавчої конференції. Вип. VIII /редкол.: В.С. Прокопчук (голова), Л.В. Баженов та ін. Кам'янець-Подільський: ПП Зволейко Д.Г., 2019. 560 с.

⁴² Прокопчук В.С., Камінська А.І. Селище Дунаївці в сузір'ї громад : історико-краєзнавчий нарис. Кам'янець-Подільський: ПП Зволейко Д.Г., 2019. 560 с.

Bazhenov Lev. Named after Ukrainian historical science and the science of Podillya. To 25-years activity of center research of Podillya`s history, Ukrainian history institute NAN in Ukraine at Kam'ianets'-Podil'skyi national university named by Ivan Ohienko. Based on working at current archive in Center of research of Podillya`s history , scientific literature, to the devoted activity and the using own experience from a management his work in the article is considered and analysed three the main stages of functioning establishment on the historical faculty of pedagogical institut in Kam'ianets'-Podil'skiy (nowadays the National university) from time of creation at June,1 1995 and to the end of 2017 years. In particular, beginning of Center`s work is characterized, that was started in 1995-2000 and related to its forming, becoming and statement in the Podilsk region and its first scientific, scientifically-methodical and publishing results on the field of historical study of a particular region and the science of Podillya. The second stage of selfless devotion of Center (2001-2012) is examined, when establishment had the regional budgetary financing and operated as state-scientific and attained the greatest indexes of the creative labour and occupied vanguard positions in regional motion of Khmelnichyna and Vinnitska regions in a historical researches. The final stage of the Center`s work (2012-2017) is illuminated, when it again passed to public-scientific principles of functioning. Nevertheless almost 200 separate editions about science of Podillya are done by the most honoured and actual members and employees. A close collaboration is adjusted with higher educational and general educational establishments, state historical and cultural reserves, museums, libraries, regional societies and institutes, that allowed the Center to save the positions in the region and realize the important government and regional scientific programs and projects from historical regions

analitics and studies of a particular region, with the proper indexes to come for the celebration of the 25years work in 2020.

Keywords: *Podillya, Center of Podillya`s history research, historical study of a particular region, science of regions, science of Podiilya, research labour, scientifically-methodicalwork, edition, historiography, stages of activity.*

Отримано: 17.10.2019

DOI 10.32626/2309-2254.2020-30.100-113

УДК 902(477)(092)Винокур:903'16

Віталій Гуцал

РОЗРОБКА ІОНОМ ВИНОКУРОМ КОНЦЕПЦІЇ ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Гуцал Віталій. Розробка Іоном Винокуром концепції черняхівської культури.

У статті висвітлено погляди І. Винокура на формування угруповань черняхівської культури від верхів'їв Дніпра, Західного Бугу до Середнього Наддніпров'я, від Прип'яті до Чорноморського узбережжя і Нижнього Дунаю, а також Молдови й частково Румунії та Південно-Східної Польщі. Відзначено, що він звертав увагу на те, що у Верхньому Подністров'ї до зарубинецько-пшеворського субстратного підґрунтя черняхівської культури додалися елементи липецької культури, а в Середньому Подністров'ї вона сформувалася на підставі зарубинецьких, східнопшеворських, фракійських, сарматських та вельбарських компонентів. Черняхівські старожитності мали відбитки цих культур, але їх основа залишалася слов'янською. Вчений відзначав, що ця культура включала до свого складу представників різних етносів, але її ядром були заселені слов'янськими племенами території Лісостепу між Верхньою та Середньою Наддніпрянщиною й Середньою Наддністріящиною. Черняхівська культура впродовж майже двох століть була головним чинником соціально-економічних процесів на цих землях, вчиняла безпосередній вплив на формування праукраїнського етносу та його еволюцію.

Накопичені цим конгломератом знання, вважав І. Винокур, були місткими й застосовувалися в різних сферах. У першу чергу це проявилось у створенні оригінальних календарів, розвитку метрологічних понять, писемності та медичних знань. До такого висновку вчений дійшов на підставі аналізу результатів розкопок ряду поселень (с. Ружичанка, Бакота, Іванківці, Велика Слобода, Ставище та ін.), могильників (с. Ружичанка, Раковець, Баглаї, Бернашівка та ін.) та капищ (с. Іванківці, Ставчани, Бакота та ін.). І. Винокур вважав, що, за свідченнями античних авторів (Йордана, Прокопія Кесарійського, Менандра та ін.), венедами слід вважати племена зарубинецької та східнопшеворської культур, на основі яких сформувалася черняхівська культура, старожитності якої разом із корчацько-празькою, пеньківською, колочинською культурами відносив до антів і склавинів.

Ключові слова: *Іон Винокур, черняхівська культура, слов'яни, етноси.*

Гуцал Віталій. Разработка Ионом Винокуром концепции черняховской культуры. *В статье освещены взгляды И. Винокура на формирование группировок черняховской культуры от верховьев Днепра, Западного Буга до Среднего Приднепровья, от Припяти до Черноморского побережья и Нижнего Дуная, а также Молдовы и части Румынии и Юго-Восточной Польши. Обращал внимание на тот факт, что в Верхнем Поднепровье к зарубинецько-пшеворскому субстратному основанию черняховской*